

Vincenc Rajšp

O SREDIŠČIH IN PROTAGONISTI REFORMACIJE

Welker, Michael, Michael Beintker in Albert de Lange, ur. 2016. *Europa reformata: Reformationsstädte Europas und ihre Reformatoren*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt. 504 strani.

Welker, Michael, Michael Beintker in Albert de Lange, ur. 2016. *Europa reformata: European Reformation Cities and their Reformers*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt. 510 strani.

Pričujoča knjiga je neke vrste vodič po mestih protestantske reformacije s predstavitvijo z njimi povezanih reformatorjev. V knjigi je predstavljenih 48 mest s 72 izstopajočimi osebnostmi – reformatorji.

Knjiga zajema cerkve, ki so sprejele konkordijo iz Leuenerberga (*leuenerberško soglasje*) leta 1539: podpisalo jo je 107 krščanskih cerkva, ki sedaj tvorijo Skupnost evangeličanskih Cerkev Evrope (*Gemeinschaft der Evangelischen Kirchen Europas*, GEKE). Tako so vključene tudi protestantske cerkve, ki so se v 16. stoletju izključevale in si nasprotovale (prekrščevalci, švicarske reformirane cerkve itd.). Že na naslovni strani in znotraj na veznih listih je natisnjena karta obravnavanih mest reformacije s predstavitvami reformatorjev, med njimi je šest reformatorjev. Mesta segajo od Edinburgha na Škotskem, Cambrida in Oxforda v Angliji, Antwerpna na Nizozemskem, Turkuja na Finskem, Rige v Latviji in Tartuja v Estoniji, Wrocława (Breslau) na Poljskem do Seville v Španiji, Béarna in Lyona v Franciji, Ferrare v Italiji, Ljubljane v Sloveniji, Prage na Češkem, Dunaja v Avstriji, Debrecena na Madžarskem, Brašova

(Kronstat) in Sibiu (Hermannstadt) v Romuniji, ki predstavljajo tudi nekakšen okvir mest reformacije v švicarskih in nemških deželah.

Karta mest reformacije je zanimiva tudi za orientacijo opisa razširjenosti reformacije, kot ga podaja Primož Trubar v predgovoru h knjigi *Articuli oli deili te prave, stare vere kerszhanske*.

Na začetku knjige so na desetih straneh predstavljeni procesi uveljavljanja reformacije na področju opisanih mest, konflikti z rimskokatoliško cerkvijo ter znotrajprotestantski konflikti.

Zemljevid pokaže, da je reformacija/protestantizem poleg severnih protestantskih dežel, Škotske, Anglije, Nizozemske, Danske, Švedske, Finske, Estonije in Latvije, zajel predvsem »nemško govorno območje«. Čeprav to sega daleč preko današnjih političnih meja Nemčije, Avstrije in Švice, so reformacijo/protestantizem tudi na vzhodu, v Latviji, na Poljskem, Ogrskem in v Romuniji prevzela predvsem mesta z nemško govorečim prebivalstvom. Mesta v današnji Slovaški (npr. Prešov) pa v knjigi niso omenjena.

Teološko osnovo obravnavanim Cerkvam dajejo mesta z reformatorji: Wittenberg (z Martinom Luthrom in s Filipom Melanctonom), Zürich (s Huldrychom Zwinglijem in Heinrichom Bullingerjem) ter Ženeva/Genf/Genève (z Jeanom Calvinom in s Theodorjem Bezo), ki so bili povezani s samim začetkom poteka dogodkov, ki jih je sprožil Martin Luther s svojim pismom in tezami 31. oktobra 1517.

Knjiga priča o pomenu tiska in rabe živih jezikov za uveljavljanje reformacije. Letaki so postali vsakdanje sredstvo obveščanja in propagande, Luther je skrbel, da so bili njegove disputacije, polemike in obrabni govori nemudoma tudi natisnjeni. Samo v Augsburgu je v letih 1518–1530 izšlo 457 njegovih spisov v okrog polmilijonski nakladi. Mnogi reformatorji so se odlikovali po moči govora, s prevodi Biblije pa so pomembno vplivali tudi na razvoj živih jezikov. Na prvem mestu je nedvomno Martin Luther, sicer za nemško govorno področje, za druga pa William Tyndale v Angliji, Pierre-Robert Olivétan v Franciji, Casiodoro de Reina v Španiji, bratje Petri na Švedskem, Mikael Agricola na Finskem, Gáspár Károli na Ogrskem in Primož Trubar v Sloveniji.

V nadaljevanju nam knjiga daje odličen vpogled v širjenje in uveljavljanje reformacije/protestantizma v opisanih mestih, na koncu vsakega opisa pa je navedena osnovna literatura, ki omogoča nadaljnje spoznavanje poteka reformacijskega gibanja, tako v mestih, kjer se je v obliki protestantizma obdržala, kakor tudi v mestih, kjer se je pojavila, celo organizacijsko zmagala, pa se potem iz različnih razlogov ni obdržala. Pri tem je seveda igral zelo pomembno vlogo status posameznih mest: v neodvisnih državnih mestih Svetega rimskega cesarstva so imeli mestni sveti možnost samostojno urejati tudi verske zadeve, v ostalih v cesarstvu je bilo to odvisno od mestnega gospoda, v mestih v drugih državah pa od tamkajšnjih državnih oblasti.

Reformacija v Ljubljani s Primožem Trubarjem je predstavljena na straneh 223–230. Tekst sta napisala Anton Schindling, eremitirani profesor zgodovine na univerzi v Tübingenu in zavzet raziskovalec Primoža Trubarja, ter Dennis Schmidt, prav tako z univerze v Tübingenu. Odličen tekst je opremljen s slikami Valvazorjeve Ljubljane, epitaфом za Primoža Trubarja v cerkvi v Derendingenu, z naslovno stranjo prve slovenske knjige katekizma – *Catechismus in der Windischenn Sprach*, s fotografijo evangeličanske cerkve Primoža Trubarja v Ljubljani ter Trubarjevim spomenikom v Ljubljani. Navedena je novejša literatura slovenskih in nemških raziskovalcev v nemščini, prav tako pa tudi napotek za obiskovalce Ljubljane (<http://www.visitljubljana.com/de> ter <http://www.primus-truber.de/primus/truber>), kar navajam kot primer, ki velja tudi za vsa ostala opisana mesta.

Že prvo med opisanimi mesti, Antwerpen, nam nazorno pokaže razgibano dogajanje na verskem področju. To nizozemsko mesto je v prvi polovici 16. stoletja postalo trgovska metropola na zahodu. Tu so se zbirali trgovci iz velikega dela Evrope: Španije, Portugalske, nemških dežel, Anglije in drugih delov Evrope, ki je leta 1560 štelo okrog 100.000 prebivalcev, od katerih je bilo okrog 50 % opismenjenih. Že takoj na začetku je bil med pristaši Luthra tamkajšnji avguštinski samostan, številni menihi med njimi so študirali v Wittenbergu. Leta 1522 je namestnica (Statthalterin) Margareta ukazala prijetje avguštincev, trije, ki so odklonili prisego njeni (katoliški) veri, so bili leta 1523 na glav-

nem trgu v Bruslju sežgani na grmadi. V naslednjih letih so obstajale skupine različnih smeri reformacije, med katerimi so bili, kljub preganjanju mestnih oblasti, najbolj organizirani prekrščevalci. V petdesetih letih so postali najmočnejša verska skupina kalvinci, ki so se organizirali v dveh cerkvah, v eni Valonci in v drugi Nizozemci. V Antwerpnu je bil leta 1566 sklenjen sporazum, ki je kalvincem in luteranom omogočil prosto delovanje in opravljanje bogoslužja na dodeljenih jim mestih. Vendar je med veroizpovedma leta 1567 prišlo do razkola, ko so se kalvinci angažirali v uporu proti Špancem, medtem ko se luterani uporu niso pridružili in so se postavili na stran katoličanov. Pacifikacija iz Genta 8. novembra 1576, s katero je bil preklican edikt proti krivovercem iz leta 1567, je ponovno izboljšala položaj protestantov. V mestni upravi so na moči pridobili kalvinisti, ki so leta 1581 katoličanom prepovedali javno opravljati obrede. Po ponovni španski zmagi leta 1585 je bilo kalvincem in luteranom sicer še dovoljeno ostati v mestu štiri leta, nato je bilo mesto rekatolizirano, veliko število protestantov se je odselilo.

Reformacija v mestih Mühlhausen v Thüringiji in v Münstru sta bili tesno povezani s prekrščevalci ter z uporom proti obstoječim oblastem. V prvem je kot reformator deloval Tomaž Müntzer. Leta 1525 je bil poklican za župnika, kasneje pa se je pridružil upornikom, ki sta jih pri Frankenhausenu premagala protestantska voditelja knez Filip Hessenški (von Hessen) in Johann Saški (von Sachsen), oba odločna podpornika Luthra. Müntzer je bil obglavljen, prav tako kot 50 soborcev iz Mühlhausena.

Mesto Münster je bilo prvotno reformirano v Luthrovem duhu, vendar so leta 1534 mestno oblast prevzeli prekrščevalci, ki so oklicali kraljestvo: »Kdor ni ubogal kraljevih ukazov, temu so – do najvišjih pozicij – sodili z mečem.« 25. junija 1535 so bili prekrščevalci premagani, mesto sta s skupnimi močmi osvojila münsterski škof Franz von Waldeck (škof 1532–1559) ter eden najuglednejših vodij protestantov deželni grof Filip Hessenški. Z zavzetjem Münstra, tako kot s krvavim zatrtjem kmečkega upora leta 1525, ki ga je z vso odločnostjo obsodil tudi Martin Luther, v obeh primerih sta katoliška in protestantska gosposka/oblast tesno sodelovali, so bili pacificirani uporni meščani in kmetje, ki po izvršenih

drakonskih telesnih in denarnih kaznih niso imeli druge izbire, kakor slediti od ene ali druge gosposke zaukazanemu redu in veri.

Knjiga daje odličen pregled uveljavljanja reformacije/protestantizma tudi na drugih geografskih področjih, deželah, mestih in državah, kjer so imeli politični subjekti možnost samostojnega odločanja. Potek verskih sprememb v nemškem prostoru in v Švici nam je v veliki meri znan, manj znan pa je potek v mestih izven meja države Svetega rimskega cesarstva. Zelo pogosto uporabljeno ime v knjigi, »Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation« (Sveto rimsko cesarstvo nemške nacije) ali »Deutsches Reich« – Nemški rajh oz. država, je moteče, saj se cesarstvo uradno ni nikoli tako imenovalo, takratna cesarja Karl V. in Ferdinand I. pa tudi nista bila Nemca. Trubar tega imena ni nikdar rabil. V cesarstvu pa so poleg nemške bivale tudi druge jezikovne skupine, kot Slovenci in Čehi, ki so z reformacijo ustvarili ali utrdili zavest jezikovne pripadnosti, kar sta država in reformacija v polni meri tudi omogočali. Predvsem pa daje vtis, da je reformacija nemška zadeva. Pri tem seveda nikakor ne gre zanemariti pomembnega nemškega vpliva na uveljavljanje reformacije/protestantizma tudi v krajih zunaj cesarstva, saj so gibanje vodili pridigarji, ki so največkrat študirali na nemških protestantskih univerzah (npr. Wittenberg). V teh vzhodnih mestih pa je bilo tudi številno, če ne že večinsko nemško prebivalstvo. Tako v mestih na Sedmograškem v Sibiu (Hermannstadt) in Braşovu (Kronstadt), danes obe v Romuniji, takrat na Ogrskem, vendar pod turško nadoblastjo. Reformacija v Sibiuu je za nas še posebno zanimiva, ker je tam kot prvi protestantski škof deloval Paul Wiener, prej kanonik ljubljanskega kapitlja, tako kot Trubar, Mertlic in Dragolic. Objavljenih je tudi 12 točk iz 255 strani Wienerjevega zagovora glede verskih zadev (*Herrn Paul Wiener Schrift, so er der Königlichen Regierung überantwortet hat in causa fidei*, 1548), ki ga hrani Univerzitetna knjižnica v Hamburgu. Wiener je nadaljeval reformacijsko delo, ki ga je v drugem sedmograškem mestu, Braşovu, pričel Johannes Honterus (1498–1549), ki je leta 1543 napisal in izdal knjižico *Reformationsbüchlein*. Tako kot Wiener je tudi Honterus študiral na Univerzi na Dunaju. Honterus je znan po zemljevidu sedmograških Saksov, ki ga je izdelal. Njegova posebna zasluga za sprejem

reformacije v sedmograških mestih je bila v tem, da je za versko spremembo pridobil mestne svete, ki so v verskih zadevah lahko samostojno odločali, saj so bili patroni glavnih mestnih cerkva. To je storil toliko lažje, ker je bil tudi sam mestni svetnik. Honterus je užival tudi osebno podporo Luthra, Melanchtona in Bugenhagena. Vendar je reformacija na Sedmograškem ostala omejena na »saško nacijo«. Tudi cerkveni red, ki je izšel leta 1547, je nosil nemško oznako *Kirchenordnung aller Deutschen in Siebenbürgen*. Področje navedenih mest je bilo na turškem zasedbenem območju Ogrske, kar je omogočalo neoviran razvoj protestantizma. Na tem območju je bilo tudi mesto Debrecen, ki je danes na Madžarskem in kjer se je za razliko od ostalih mest uveljavila švicarska smer reformacije. Ta se je po zaslugi predikanta Mártona Kálmáncsehija uveljavila tudi na področju Oradee (Großwarden/Nagyvárad). Odločilno besedo pri uveljavitvi reformacije je imela veleposestniška družina Török Enying, ki je imela patronatske pravice v mestu in je igrala pomembno vlogo tudi v mestnem svetu.

Reformacija v mestu Breslau v Šleziji, danes Wrocław na Poljskem, se je prav tako širila pod močnim vplivom nemškega središča Wittenberg. Potek je bil zanimiv, saj je močno vlogo igrala humanistična izobrazba, ki je prispevala k temu, da ni prihajalo do druge običajnih nasprotij med reformatorji in duhovniki, ki so ostali v katoliški cerkvi. Glavni reformator Johannes Heß je študiral v Leipzigu in Wittenbergu, v tesnem stiku z domačim škofom je prejel več kanonikatov, vendar je pričel pridigati v duhu teologije Martina Luthra in Phillipa Melanchtona. To smer reformacije je leta 1525 uzakonil mestni svet. Tudi njegov naslednik Zacharias Ursinus je študiral v Wittenbergu, vendar je zagovarjal švicarsko pojmovanje obhajila. S to usmeritvijo ni uspel, bil je izgnan, leta 1561 je nastopil službo v Heidelbergu, kjer je leta 1563 izdal znameniti heidelberški katekizem (*Heidelberger Katechismus*).

Na Finskem je bil prvi reformator v mestu Turku Mikael Agricola (1507–1557). Tudi on je študiral v Wittenbergu, s posebnim zanimanjem za *Sveto pismo*. Luther je zanj osebno napisal priporočilo v domovini. Vendar se je njegova reformacija od tiste v Wittenbergu razlikovala po tem, da ni prevzel Luthrovega protikatoliškega duha. Stavil je pred-

vsem na šolstvo in izobraževanje. Leta 1543 je izdal prvi finski abecednik (*Abckiria*), leta 1544 biblijski molitvenik (*Rukouskiria Bibliasta*) in leta 1548 finski prevod *Svetega pisma Nove zaveze*. Knjige je moral financirati sam, ker švedski kralj Gustav Vasa ni kazal zanimanja za uveljavljanje finskega jezika.

Na Dunaju je v zvezi z reformacijo zanimiv dogodek, da je škof Jurij Slatkonja v stolnici dopustil pridigati reformatorju Paulu Speratusu, ki je pridigal proti celibatu. Predstavljen je tudi vodja prekrščevalcev Balthasar Hubmaier, ki je bil leta 1528 sežgan na grmadi, ta dogodek pa opisuje tudi Primož Trubar in nanj spominja spominska plošča, katere fotografija je objavljena.

Reformacijski utrinki so prikazani tudi v mestih Benetke in Ferrara v Italiji, Lyonu v Franciji, Sevilli v Španiji in Béarnu v Navari. V teh mestih se protestantizem ni utrdil, opisi pa med drugim dajejo vpogled v vzroke za to.

[https://doi.org/10.26493/2590-9754.14\(27\)153-159](https://doi.org/10.26493/2590-9754.14(27)153-159)